

21
178
4

LEGES MOSIS MORALES PRAESTAN-
TIORES ESSE LEGIBVS LYCVRGI
ET SOLONIS.

DISPVTTATIO HISTORICO THEOLOGICA

QVAM
PRAESIDE

FRANCISCO VOLKMAR
REINHARD

THEOLOGIAE DOCTORE EIVSDEMQUE PROF. PVBL.
ORD. AEDI ARCIS ET ACADEMIAE PRAEPOSITO CONSIST.
ELECT. ASSESS. ET PHILOS. PROF. EXTRAORD.

AD DIEM XXIII. SEPT. A. R. S. c1010cclxxxviii.

EX NVMERO EORVM

QVI PRIVATIM SCRIBENDO AC DISSERENDO SE
EXERCENT

H. L. Q. C. C.
PVBLICE DEFENDET

AVCTOR
IOANNES GOTTLOB ERDMANN

AA. M. ET REV. MIN. CAND.

WITTENBERGAE,
EXCVDIT ADAMVS CHRISTIANVS CHARISIVS.

LEDES MOSE MORALES PRASTAV
TIONS ESSZ LECHIVS LYCVRGI
ET SOLONIS

DISERTATIO HISTORICO THEOLOGICA

FRANCISCO VOLKMAN
REINHARD

THEOLOGICAE DOCTORIS
FRANCISCO VOLKMAN
REINHARD

OPUS PRIMUM

FRANCISCO VOLKMAN

WITTENBERG

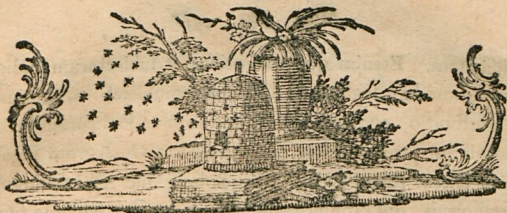

V I R O
PRAENOBILISSIMO AMPLISSIMO
IVRIS PERITISSIMO
AVGVSTO GODOFREDO
CLAVSNITZERO

PRÆTORI
VRBIS DRESDAE
SPECTATISSIMO
AVVNCVLO ET PATRONO DEVENERANDO
HOC PIETATIS MONIMENTVM
CONSECRAT

AVCTOR.

VIRI
PRAEPOSITISSIMO AMPLISSIMO
IVRIS PERITISSIMO
AVGVSTO GODOFRIDO
CLAVSIVIVERO
TRAFETOR
VIRIS DESSAE
SPECTATISSIMO
AVVOCULO ET PATRONO DEVENERANDO
HOC TITATI MONIMENTVM
CONSTAT
AVVOCULO

LEGES MOSIS MORALES PRAESTANTIORES
ESSE LEGIBVS LYCVRGI ET SOLONIS.

Quemadmodum in tota rerum natura leges quaedam fundamen-
ti loco positae sunt, quibus tanquam fulcro nititur ordo totius
mundi, quibus vero sublatis ordo ille pulcherrimus valde turbaretur et
summa miscerentur imis: ita etiam in quavis ciuitate paullo cultiore
leges constitutae sunt ad ordinem conseruandum ciuiumque salutem
procurandam. Quare iam ARISTOTELES *Rhetoricor. I. 4.* recte mo-
nuit: ἐν τοῖς νόμοις ἐστὶν ἡ σωτηρία τῆς πόλεως. Itaque merito laudi
ducimus reipublicae, sapientes habere legum latores, qui legibus sua-
dendis non tam auctoritatem suam, quam ciuium suorum firmare stu-

dent felicitatem. Etenim quo melioribus et subiectorum indigentiae magis accommodatis legibus est instructa respublica; eo diutius durabit eius constitutio, eoque facilius ipsius quoque Dei consilium de felicitate hominum promouebitur. Inter veteres Graecorum legumlatores primas tenent partes Lycurgus et Solon, hic Atheniensium cuius, ille Spartanorum, qui propter leges, quas tulerunt, maxime sunt celebrati. Neque hoc mirum videri potest, cum uterque et antiquitate et sapientia fuerit clarus. Lycurgus quidem relicta patria et societate regni itinere lustravit ciuitates, quae tunc sapientia legum et reipublicae temperatione celeberrimae erant. Quo factum est, ut veteres philosophi rempublicam a Lycurgo constitutam omnium optimam iudicarent, et POLYBIUS in primis de ea scriberet *Historiar.* VI. 3. p. 16. ed. Ernest. πᾶσας ὁμᾶ συνήθροισε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν ἀρίστων πολιτευμάτων. Athenarum autem respublica, quae olim sedes doctrinae et eloquentiae, nec non schola artium, ingenii ac vitae elegantioris visa est, inferior quidem fuit Spartanorum legibus ac felicitate, quam diu sub Draconis iugo ingemuit; sed eadem postea Solonis legibus aequioribus tanto magis floruit, ut CICERO *pro Rosc. Amer.* c. 25. recte de ea praedicaret: „prudentissima ciuitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur; eius porro ciuitatis sapientissimum ciuem Solonem fuisse dicunt eum, qui leges, quibus hodie quoque vtuntur, scripserit.“ Cuius sapientiam in illustri quasi monumento positam etiam DEMOSTHENES saepe miratur, velut in *orat. aduersus Timocratem*, p. 732. sqq. et alibi, in primis in *Amator.* p. 1416. ed. Reisk. Atque hanc legum Solonis sapientiam exterae quoque gentes perpexerunt, easque ad se translatas exemplum esse vouerunt Romani terrarum domini. v. IUSTINIANI *Institutt.* L. I. Tit. 2. §. 10. et HOFFMANNI *hiflor. iuris*, Vol. II. part. I.

Profecto

Profecto negari non potest, in legibus horum duumvirorum nonnullis reperiri summam prudentiam, vt in Solonis illa, qua vetuit, ne mulier, apud quam adulter deprehensus esset, sana publica ingrederetur, *ἢνα μὴ ἀναμαρτήτες τῶν γυναικῶν ἀναμαρτυμένῃ διαφθεῖν.* v. MEYRSII *Themis Attica* l. 5. Idem Solon curiae Areopagitarum praecepit, vt quo se quisque quaestu tueretur, obseruaret et ignauos poena afficeret. v. PLVTARCHVS in *vita Solonis*, c. 22. in fin. ed. Reisk. et PETITVS in *Commentar. ad leges Attic.* l. V. Tit. 6. leg. 1. Maxima quoque opus fuit cautione in legibus ferendis. Etenim si perpendimus, quam effrenes atque audaces fuerint Lacedaemonii atque Athenienses temporibus legum latorum illorum celeberrimorum; sane mirandum est, eos tales populos legibus tam feueris adstringere potuisse. Reges, qui tunc praeerant genti, cui Lycurgus leges tulit, parum valebant ingenio et dexteritate regnandi, ita vt hoc tempore fere nulla regiminis forma esset constituta. Regis arbitrium loco legum erat, et saepe motus, saepe seditiones excitabantur. Eo difficilius fuit, populum, nullis certis legibus adfuetum, in ordinem redigere. Satis constat, quanta diuites valuerint auctoritate, et quam iniue trahauerint pauperes debitores suos, qui iugo istorum hominum crudelissimorum succubissent, nisi Lycurgus oppressis ciuibus opem tulisset. Quod cum nulla re melius effici posse putaret, quam bonorum aequalitate introducenda; elegit hoc remedium, vt iam ad interitum vergenti reipublicae succurreret. Quantae autem in hac re peragenda superandae fuerint difficultates, et quanta sapientia fuerit adhibenda, quis est, quin intelligat? Atheniensium respublica antequam a Solone legibus saluberrimis firmaretur, eodem laborauit malo, quo respublica Lacedaemoniorum ante Lycurgum. Diuites, penes quos erat summa potestas, pro lubitu cum debitoribus agere poterant. Quid igitur sapientius, et ad libertatem oppressis ciuibus restituendam aptius fuit, quam

quam hoc, vt nomina contracta tollerentur? Id fecit Solon, vt PLVTARCHVS refert, et alii, qui vitam eius descripserunt. ^{a)}

Licet autem leges horum nomothetarum laudem mercantur suam, quippe quae sapientiam prodant non vulgarem; tamen non ita sunt comparatae, vt omni ex parte perfectae omnisque labis expertes dici possint; imo vero multis laborant vitis, quod egregie monstrari posse videtur, si cum legibus Mosis moralibus comparentur. Tantum quidem abest, vt leges Mosis omnibus numeris absolutas omnibusque temporibus, locis ac gentibus accommodatas esse censeam, vt pro ratione illorum temporum illiusque populi, cui latae sunt, idem statuendum esse putem, quod Solon interrogatus, num leges, quas tulisset, essent optimae? permodeste respondit: sunt optimae, quas Athenienses admitturi erant. v. PLVTARCHI *Solon*, c. 15. Moses interdum retinet consuetudinem receptam, licet non optimam, quia mutatio iuris, e diuturna consuetudine nati, est periculosa. Interdum se demittit ad opiniones Israelitarum et concedit nonnulla διὰ τὴν σκληρομαχίαν eorum, vt Iesus ait Matth. XVIII. 8. Multae quoque leges huic tantum populo sunt accommodatae propter coelum, situm terrae, mores patrios &c. v. MICHAELIS *Mosaisches Recht*, *Einleit.* §. 7: 8. Nihilominus magnum sane discrimen est inter leges Mosis et legum latorum illorum gentilium, quod iam paullo vberius exponere non inutile videtur. Propositum enim nobis est, ostendere *praestantiam legum moraliū Mosis praes legibus Lycurgi et Solonis.*

Non

a) Institutum illud de remissione publicorum priuatorumque debitorum *συνδρομῶν* appellauit, *παρὰ τὰ ἀποπέμψαι τὰ βόλη τῶν δανείων.* Hesych. cf. MEYERII *Solon*, c. 12. it. PETITVS *de legib. Attic.* L. V. T. 4. leg. 5.

Non esse superfluum, quod nobis tractandum sumimus argumentum, et ipsius rei grauitas demonstrat, et virorum doctissimorum exemplum probat, qui iam olim operam suam impenderunt collationi legum variis populis Iatarum. Sic Anton. THYSIVS legum Atticarum et Romanarum ^{b)} et P. PRITHOEVS IC. Mosaicarum et Romanarum collectionem ^{c)} nobis reliquerunt. Equidem quid valeant humeri in pertractando tanti ponderis argumento, experiar, lectorum beneuolentia fretus, fore, vt nisi pro rei grauitate satis dictum videatur, tamen pro viribus atque industria elaboratum hoc quaecunq; specimen aequi bonique consulant.

Antequam vero ad ipsam argumenti tractationem accedo, definiendum est, quanam leges intelligantur sub legibus moralibus, et fontes indicandi sunt, e quibus in hac causa sit hauriendum. Cum lex in vniuersum sit norma actionum liberarum obligandi vim habens, facile intelligitur, legem quamque sua natura esse moralem, h. e. ad regendas hominum actiones, eorumque voluntatem inclinandam pertinere. Sunt autem, vt satis constat, hominum actiones bonae et rectae duplicis generis. Aliae cum felicitate publica et externa ita sunt coniunctae, vt vel omitti, vel alio modo peragi, salua republica, non possint. Aliae sunt quidem a publica salute remotiores, sed ita comparatae, vt priuata felicitas et interna animi ad honesta quaeuis conformatio sine iis nulla sit. Primum genus propositum est, ac esse debet legumlatoribus ciuitatum, a quibus omnia referenda sunt ad salutem publicam. Sed nec alterum genus ab iis negligi potest. Neque enim
iustitiam

b) Extat hic tractatus in *Gronouii thesaur. Graec. Antiquit.* Tom. V.

c) In *Criticis sacris* Tom. I. Part. 2.

iustitiam in omni vita, et probitatem, bono ciue dignam demonstrant homines, si sceleris amor, ac prauae libidines intus lateant, ac dominantur in animo. Cum igitur recte distinguantur haec duo, honestas actionum *externa* conuenientium cum legibus, ad securitatem felicitatemque reipublicae pertinentibus; et honestas actionum *interna*, quae efficit, vt omni ex parte fiat rectae, et cum rerum natura, saluteque priuata consentiant: sequitur, vt commode legum quoque ponantur genera duo; alterum ciuiliū, quibus praeter externa reipublicae commoda nihil sit propositum; alterum vero moralium stricte dictarum, hoc est, earum, quarum vis priuatam ciuium vitam regat, eorumque mores et animum ad praeclara quaeuis flectat et impellat. Habet hoc *νομοθεσία* veterum rerumpublicarum omnium, vt fere genus vtrumque complectatur simul. Cum igitur leges morales Solonis et Lycurgi contendimus cum lege morali Moſis: non hoc agimus, vt omnium, quae ab his viris praescripta sunt, comparisonem instituamus; quae disputatio profecto minime posset academici libelli angustiis cohiberi: sed hoc nobis propositum est, vt ea, quae in *νομοθεσία* Moſis ad conformandos ciuium animos regendamque vitam eorum priuatam aliquo modo pertinere possunt, conferamus cum his, quae eodem consilio a Lycurgo et Solone constituta sunt. Putamus enim, legum Moſaicarum vim fuisse maiorem ad implendos ciuium animos sensibus honestis, et ad mores corrigendos, quam eorum, quae Spartanorum et Atheniensium legumlatores excogitarunt. Iam *fontes*, e quibus haurienda sunt, quae ad historiam pertinent, et libri praecipui de hac re scripti sunt recensendi. Inter eos, qui *νομοθεσίαν* Lycurgi et Solonis nobis tradunt, primum locum occupant XENOPHON et ARISTOTELES. Ille enim in libellis iis, quos de *Atheniensium et Lacedaemoniorum rebus publicis* scripsit, haud pauca protulit, quae ad recte perspicendam vtriusque ciuitatis naturam prodesse possunt. Aristoteles vero subtiliter,

ter, vt solet, et accurate de vtraque ciuitate differit in libris *de Republica II.* 9. et 12. Addendi sunt hi, qui vitas Lycurgi et Solonis descripserunt, vt PLVTARCHVS et DIOGENES LAERTIVS. Hi plurimas eorum commemorant leges, et occasionem narrant, qua fuerint receptae. Ex his, aliisque scriptoribus, vt PLATONE, ISOCRATE, DEMOSTHENE, AESCHINE, aliis oratoribus Graecis, CICERONE denique collegerunt quidam leges et instituta, librisque peculiaribus exposuerunt. Eiusmodi collectionem legum Solonis curauit MEVRIVS in *vita Solonis et Themide Attica*, itemque SAM. PETITVS in *Commentar. de legibus Atticis*. Collectio legum a Lycurgo latarum reperitur in Nicol. CRAGII libro *de republica Lacedaemoniorum*. Multa autem de legibus Spartanorum et Atheniensium, ac de earum vi, vtilitate, sapientia, vitiis denique, et erroribus sparsim occurrunt apud scriptores recentiores paene infinitos, quos longum foret singulos commemorare. In primis digni sunt, qui cognoscantur in hac causa MONTAGVIUS, ^{d)} MONTESQUIEVS in opere *de causis legum*, auctor libri Francisci *de felicitate publica*, qui in parte operis prima multa obseruat egregie, ^{e)} auctor denique libri vernaculi de legislatione Spartanorum. ^{f)} Nuperime accesserunt quaestiones philosophicae de Graecis, quarum auctor est DE PAUW, vir ingenio et doctrina longe celeberrimus, quas tamen videre nondum nobis contigit. ^{g)} De legislatione Moysis praeter Carol.

B 2

SIGO.

- ^{d)} In libro: *Betrachtungen über die Aufnahme und den Verfall der alten Republiken*. Bresl. 1761.
- ^{e)} Titulus est: *de la felicité publique ou considérations sur le sort des hommes*. a Bouillon 1776.
- ^{f)} *Politische und moralische Betrachtungen über die Sparranische Gesetzgebung des Lycurgus*. Lindau 1763.
- ^{g)} Index operis est: *Recherches philosophique sur les Grecs par M. de Pauw*; 4. Tom.

SIGONIVM, Herman. CONRINGIVM et Petr. CVNAEVUM *de republica Hebraeorum* egregie atque erudite egit MICHAELIS in libro: *Mosaïches Recht*; vt alios taceamus multos, qui in illustrandis legibus Mosaïcis studium operamque suam posuere. In PHILONIS tractatu de decalogo leges Mosis non tantum explicantur, sed interdum etiam cum legibus Lycurgi et Solonis comparantur. Nec silentio praetermittendus est IOSEPHVS, qui in libris duobus *contra Apionem* multa disserit ad causam nostram pertinentia.

Quibus praemissis vberius explicanda est praestantia legum Mosaïcarum moralium, docendumque, quomodo superent leges Lycurgi et Solonis. Id vero non tam ex singulis legibus quam ex vniuerso earum consilio diiudicari debet. Etenim potest aliqua lex utilis esse ciuitati cui lata est, si cum caeteris legibus coniuncta obseruatur; cum per se considerata atque in alia ciuitate, aliis legibus instructa, turpissima sit atque iniuriosissima. Quilibet legumlator alium sibi proponit finem, ad quem leges suas in primis refert. Alius fortitudinem bellicam, alius opulentiam, alius tranquillitatem, alius alia spectat, ideoque tales fert leges, quales consilio suo maxime profuturas putat. Quoniam in legibus moralibus omnia redeunt ad virtutem augendam, videndum erit, quanam potissimum e tribus illis legum lationibus virtuti plurimum proficit. Hoc autem de Mosaïca dicendum esse, duobus potissimum argumentis, vno a legum consilio, altero a singulis legibus desumpto, probabimus. Etenim quaestio de diuina legum Mosaïcarum origine huc non pertinere videtur. Omnes fere, qui vquam sapientes extiterunt legum latores hoc egerunt, vt ciuium mores formaturi diuina auctoritate leges suas munire iisque obsequium conciliare studerent. Quis est, qui nesciat, Numam Pompilius cum Dea Egeria se

se familiaria habere colloquia, simulasse? ^{h)} atque omnes fere legum
latores antiquos afflatu diuino leges se scribere professos esse? ⁱ⁾ Ly-
curgus praetexuit Apollinis Delphici oraculum: leges suas esse aptissi-
mas ad ciues suos felices reddendos, Spartamque tam diu mansuram
esse ciuitatem nobilissimam, quam diu hae leges obseruentur. Idem
oraculum nomine Dei Lycurgum appellasse dicitur, quare diuinus ho-
nor ipsi habitus ac delubrum ad eius memoriam recolendam exstru-
ctum est, vt HERODOTVS testatur I. 65. 66. Quis vero nostra aetate
in dubium vocauerit, oracula gentilium fuisse mera commenta sacer-
dotum, quibus incitiam populi, superstitioni tum admodum dediti,
egregie sustentarent? Lycurgum leges suas a Cretenfibus, Aegyptiis
atque Ioniis fuisse, testes sunt PLVTARCHVS *in eius vita* c. 4. ISO-
CRATES *in laudatione Busiridis*, p. 438. ed. Hier. Wolfii. PLATO *de*
legibb. L. III. p. 118. ed. Bipont. Iam etsi nemo dixerit, Mosen, leges
suas omnes diuina auctoritate munientem, cum his et aliis legumlatori-
bus vetustis vno esse eodemque loco habendum, cum satis constet,
quot et quantis argumentis demonstrari possit, hoc viro Deum ipsum
esse vsum ad stabiliendam inter Israelitas religionem veram et forman-
dos istius populi mores: tamen ea res huc non pertinet. Nos de legi-
bus Mosaicis ita iam quaerimus, vt, missa origine earum diuina, hae-
reamus in vi, quam habuerunt, vel potuissent habere ad corrigendos
Israelitas, et veram virtutem augendam. Quae si fuit, vti nobis qui-

B 3

dem

h) v. LIVII *Histor.* I. 19.

i) cf. WARBURTON *legat. diuin. Mosi*, Part. I. p. 147. sqq. vers. vern.
Idem affirmat ROUSSEAU *contr. Soc.* p. 139. Jamais etat ne fut fon-
dé, que la religion ne lui seroit de base. Et NEMESIUS *de natur. hom.*
c. 39. τὰ πλείστα τῶν ἐθνῶν Θεὸς ἐπιγράφεται νομοθέτας, ὡς Κρήτες
μὲν τὸν Δία, Λακεδαιμόνιοι δὲ Ἀπόλλωνα.

dem videtur tanta, vt leges aliorum et quidem sapientissimorum hominum longe superet, hoc ipsum argumento esse poterit, quam recte sentiant Iudaei et Christiani, quibus leges Mosaicae diuinitus patefactae videntur.

Praestantia legum moralium Mosis prae legibus Lycurgi et Solonis e consilio legum latoris probatur.

Iam supra dictum est, primum argumentum pro praestantia legum moralium Mosis prae legibus Lycurgi et Solonis a *consilio* petendum esse, quod hi legum latores secuti sunt. Ostendendum igitur erit, Mosaicam legum lationem virtuti magis esse accommodatam, quam reliquas. Ponimus autem hic virtutis notionem eam, quam et ratio suadet, et Christiana religio confirmat, quod eae demum leges, quae ad veram perfectionem moralem tendunt, praestantes appellari possunt. Neminem igitur historiae Graecae paullo peritiorem reperiri puto, qui ignoret, Lycurgum omnia retulisse eo, vt stabilem duraturamque formaret rempublicam, et hanc ob causam omni modo virtutem bellicam commendasse suis. v. PLVTARCHVS in *Solon.* c. 22. Quapropter ARISTOTELES *Politico.* VII, II. et PLATO *de legib.* I. p. 7. 8. ed. Biont. et III. p. 129. recte mouerunt, in Lycurgi νομοθεσία partem virtutis tantum spectatam, omneque studium ad res bellicas fuisse conuersum. Lacaenae matres filiis ad pugnam proficiscentibus his verbis trahebant scutum: ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τὰν.^{k)} et solis fere militibus in bello caesis

k) v. CRAGIUS *de republ. Lacedaem.* Lib. III. Tab. 12. Infit. 12. De significatione verborum ipsorum cf. GOTTLIEBER ad *Periclis Thucydidei orationem funebrem*, vna cum Platonis Menexeno editam. p. 86.

sis monumentum cum inscriptione nominis ponebatur,¹⁾ tanquam aliorum non fuerit ad posteritatem propaganda memoria. Itaque non est, quod miremur, si multi cognatorum in bello defuncti de honore illo gloriarentur, aliosque de reipublicae administratione bene meritos despicerent. Sed quis non videt, disciplinam Spartanorum, compositam fere totam ad excitandam virtutem bellicam, effecisse quidem hoc, ut Spartani homines essent feueri, caloris ac frigoris patientes, in cibo ac potu summam adhiberent temperantiam, animum plenum audaciae ad capeffenda pericula, plenum consilii ac prudentiae in periculis ipsis, vinci denique nescium et elatum demonstrarent; sed eandem disciplinam non potuisse non ingentia vitia in iisdem ciuibus alere, crudelitatem inhumanam, reliquorum hominum contemptum, fastum et insolentiam paene incredibilem, perfidiam et fraudes, immanem denique et intolerandam barbariem, quae abhorreret a literis et ab omni cultu paullo liberaliori? Fuisse autem hanc Spartanis indolem virtutum ac vitiorum, omnis loquitur rerum ab ipsis gestarum memoria.

Longe alia secutus est Solon. Manifestum est, ingenium hominis mitius, minime alienum a voluptatibus ac vitae mollioris deliciis, cf. PLUTARCHVS in *Solon*. c. 3. in ferendis legibus omnia retulisse eo, ut ciuitatem conderet florentem opibus ac beatam. Primo quidem hoc intelligi potest ex eo, quod artibus opificum, quas vehementer spernebant Spartani, magnum adiecit *ἀξίωμα*. Nam cum ager Atticus parum fertilis esset, quod nec XENOPHON, magnus regionis Atticae laudator, plane negare ausus est; v. libellus *de re ditib. ciuit. Athen. augendis*, c. 1.

alium

1) PLUTARCHVS in *Lycurgo* c. 27. ἐπιγράψαι δὲ τὸνομα θάψαντας ἐκ ἐξῆν τῶ νεκρῶ, πλὴν ἀνδρῶς ἐν πολέμῳ, καὶ γυναικῶς, τῶν ἰσθῶς ἀπεθανόντων.

alium putavit aperiendum esse diuitiarum fontem. Aluit igitur artes omnes, et praecepit Areopagitarum curiae, vt diligenter obseruaret, quonam se quisque tueretur quaestu, et animaduerneret in otiosos. Qua in re eo progressus est, vt legem ferret, ne filius patrem, qui ipsum non docuisset artem aliquam, cogeretur alere; v. *PLVTARCHVS in Sol. c. 22*. Vehementer etiam fauit nautis, et omnibus, qui negotiarentur genere aliquo mercaturae per maria. Vidit enim vir sapientissimus, qui et ipse mercaturis faciendis operam dedisset, cf. *PLVTARCHVS in Sol. c. 2*. hoc modo facile opulentiam fieri posse rempublicam, praesertim cum ipse situs regionis Atticae rei nauticae accommodatissimus esset. v. *XENOPHON de re dit. ciu. Att. c. 1. §. 7*. Hoc cum impulit, vt his, qui rem nauticam exercerent, et hoc modo colligerent diuitias, magnam auctoritatem tribueret, v. *PLVTARCHVS in Sol. c. 18*. quae postea vehementer creuit, cum Themistoclis consilio tota respublica ad maris imperium conuerteretur. cf. *PLVTARCHVS in Themistocle, c. 19*. et *XENOPHON de republ. Athen. c. 1. §. 2*. Inde igitur factum est, vt Athenienses Graecorum omnium longe doctissimi essent, cultu, artibus, humanitate, morum denique elegantia reliquos omnes facile superarent; sed immigrarunt etiam mature in rempublicam luxuria, lenitas, auaritia, libido et artes malae omnis generis. Atque hoc accidisse Solonis adhuc aetate, vel inde patet, quod ipse admittendas censuit mulieres, quae corpore quaestum facerent, omniumque libidini publice paterent.

Sed a Lyeurgi Solonisque consiliis, hactenus breuiter expositis, quantum quaeso differt Mosis in constituenda ciuitate Israelitica ratio? Huic enim nihil aliud fuit propositum, nisi vt rempublicam conderet, verae religionis, in cultu Dei vnus, eiusdemque rerum omnium auctoris et gubernatoris positae, constantem fidamque conseruatricem.

uatricem. Abstraxit itaque Israelitas ab artibus bellicis, et accurate descriptis finibus terrae, quam tenere debeant, proferre limites imperii vetuit; arma tractare non nisi eo consilio iussit suos, ut sua tueri, hostiumque impetus repellere possent. Ea igitur vitia, quae Spartanorum mores corrumpabant, Israelitarum rempublicam non poterant inuadere. Quo minus autem luxuria, qua Athenienses maxime disfluabant, aditum inueniret ad rempublicam suam, vario modo impediuit Moses. Ac primo quidem seiunxit Israelitas a commercio cum gentibus exteris, ne harum veluti contagione corrumperentur. Deinde honorem dignitatemque maximam tribuit agricolationi et rei pecuariae; et cum terra Israelitica fertilitate non admodum se commendaret, sed multo labore exercenda esset et cogenda quasi ad edendas messes largas, facile effecit, ut populus Israeliticus amaret tranquillitatem, contentus viueret rebus, studio, labore, opera sua partis, a mercatura autem et artibus iis, quae vitam molliorem reddunt, penitus abhorreret. Ipsa Deum colendi ratio, quam praescripsit, aliena erat a magnificentia, quam gentes adhibere solebant in colendis diis, atque sic obstruxit alium luxuriae fontem. Iam si cogitauerimus, omnes leges Mosaicis eo tendere, ut cognitio vnus veri Dei, eiusque cultus conferuaretur; si considerauerimus prudentiam plane singularem, qua effecit Moses, ut religio, et veri Dei cogitatio coniuncta esset cum institutis Israelitarum omnibus, et ad omnes vitae partes pertineret; si denique paullo diligentius examinauerimus ea, quae haec religio postulauerit, et quam pie, iuste et sancte viuendum fuerit ei, qui eam sequi et in omni actione ac vita exprimere vellet: haec omnia, inquam, si perpendere voluerimus, vix poterimus negare, leges Moysis morales iam propter consilium, quod ipsis propositum fuerit, praestare legibus Lycurgi ac Solonis.

C

Prae-

Praestantia legum moralium Mosi ex iis legibus demonstratur, quae ad vitam ciuium priuatam ac domesticam pertinent.

Idem etiam ex singulis legibus demonstrari potest, et quidem primo ex iis, quae ad vitam ciuium priuatam ac domesticam pertinent. Namque honestati morum, matrimoniorum castitati atque amori in liberos et seruos a Mose multo melius consulitur, quam a Lyeurgo et Solone. Hi legum latores Graecorum legibus suis vel patrocinantur vitiis quibusdam grauissimis, quae Moses omni studio vitare iubet, et quae ciuitatis, in qua grassantur, interitum necessario debent accelerare. Ne tamen sine probatione videar aliquid contendisse, quod minuat auctoritatem legum latorum gentilium celeberrimorum, hoc ex ipsorum legibus probabo. Honestati morum periculosissimum fuit institutum Lyeurgi, quo adultae et adulti nudi saltarent, adfidentibus et spectantibus iuuenibus, quodque PLVTARCH. in *vita Lyeurgi*, c. 14. his verbis refert: ἐδὲν ἦτον εἶδισε τῶν κόρων τὰς κόρας γυμνάς τε πολιτέων, καὶ πρὸς ἰεροῖς τισιν ἐρχεῖσθαι καὶ ἄδειν, τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων. Licet ex voluntate legum latoris ab hisce saltationibus molities omnis feminea remouenda esset; negari tamen non potest, faepe inuitis eiusmodi cogitationes sese obtrudere, quae moribus sunt periculosissimae. Multo tamen turpius est institutum Solonis, qui mulierculas emtas libidini iuuenum in ganeis prostituit, et ex quaestu earum tempulum Veneri τῆ Πανθήμῳ s. Vulgari exstruxit. v. MEVRSII *Solon*, c. 25. Moses contra non modo omnem scortationem vetat Levit. XVIII. 29. Deut. XXIII. 18. sed ei quoque, qui virginem vitiauerat, poenam irrogat hanc, vt eam in matrimonium ducat. Exod. XXII. 15. Quae quidem poena crimini admissio adeo conuenit, vt non desint, qui hunc morem nostris quoque temporibus commendat ac suadeant. Compressae

preſſae quidem peculiarem Moſes non proponit poenam, id vero non eſt mirandum, quod eiusmodi puella iam fatiſ punita eſt, et ipſa fert ſummam ignominiam. Si poena ciuiliſ adhuc accederet, maius oriretur damnum, quod *αυτοχειρία*, caedi infantum et ſuffocationi foetus anſam praebet. Ac propterea multi optarunt, vt hodie quoque ſublatis omnibus poeniſ haec mala cauerentur. Adulteriū vitium omnium ſane nequiſſimum legibus Lycurgi non modo non vetitum, ſed diſertis etiam verbis permiſſum fuit, legibus autem Soloniſ vniuerſe quidem prohibi- tum, ſed nonnulliſ conceſſum fuit. Notatu dignam PLVTARCHVS in *Lycurg.* c. 15. narrat hiftoriam, quae probat, Lycurgum non vetiſſe adulteriū. Etenim hoſpiti cuidam ſeiſcitanti a Spartano quodam, quaeenam poena in adulteros eſſet conſtituta, reſpondetur, non inueniri adulteros in ciuitate Laconica, ideoque non opus eſſe lege quodam. At vero diſertis legum verbis oſtendere poſſumus, adulteriū in cauſſiſ quibuſdam fuiſſe licitum. Si ſenex maritus vxorem inuenem duxerat, ad eam adoleſcentem admittere potuit, ſicut XENOPHON *de republ. Laced.* narrat: *εἰ γε μέντοι συμβαίη γεραίῳ νέαν ἔχειν — τῷ περὶ βύτη ἐποίησεν, ὁποῖα ἀνδρὸς σῶμά τε καὶ ψυχὴν ἀγαθῆν, τοῦτον ἐπαγομένῳ τεκνοποιήσασθαι*, et PLVTARCH. *Lycurg.* c. 15. Si cuidam eſſet vxor foecunda, aliis concedi poterat, vt idem XENOPHON reſert: *εἰ δὲ τις γυναικὶ μὲν συνοικεῖν μὴ βούλοιο, τέκνον δὲ ἀξιολόγων ἐπιθυμοίη, καὶ τῶτο νόμιμον ἐποίησεν, ἵνα τινα ἂν εὐτεκνον καὶ γενναῖον ἐρύη, πείσαντα τὸν ἔχοντα ἐκ τῆσθεσ τεκνοποιήσασθαι*. PLVTARCHVS qui l. c. idem commemorat, excuſationiſ loco addit, legum latorem voluiſſe, vt liberi non eſſent privati parentum, verum communes ciuitatiſ. Sed quanquam ſic oritur adulteriū genus quoddam ſingulare, quod conſcio et permittente marito ſit, cui hac ipſa de cauſſa, quod conſentit, non inferitur iniuria: tamen facile intelligitur, vehementer corrumpi caſtitateſ morum, ſi alienae vxoriſ potiundae ſpeiſ propoſita ſit, et coniu- gii ſanctita-

sanctitatem vilescere. Idem fere constituit Solon, hoc tamen discrimine, ut magis restringeret hanc legem. Neque enim omnibus licitum fuit alterius uxorem sibi expetere, sed mariti consanguineis tantum, si viderent, maritum legitimum, qui orbam ex legibus^{m)} in matrimonium duxerat, impotentem esse. Primo quidem intuitu non plane improbanda videtur haec lex, imo potius naturae humanae maxime accommodata: verum si perpendimus, adulterium non modo per se summam iniustitiam esse, sed eo quoque legitima impediri connubia, quae plurimum ad amplificandam et civibus augendam rempublicam conferunt, iure cum PLUTARCHO ridiculam et ineptam hanc legem vocare possumus. Hic *in Solone*, c. 20, sic scribit: ἀποπος καὶ χειδῖος δοκεῖ ὁ τῆ ἐπικλήσει διδῶς, ἂν ὁ κρατῶν καὶ κύριος γεγονὼς κατὰ τὸν νόμον, αὐτὸς μὴ δυνατὸς ἢ πλησιάζειν, ὑπὸ τῶν ἔγγιστων ἀνδρῶς ὀπυλεῖσθαι. Huc accedit, adulterium aliis severissime fuisse vetitum, et poenas gravissimas in adulteros constitutas. Poterant enim aequae ac adulterae interfici, ut e PLUTARCHO constat *in Sol.* c. 23. μοιχὸν μὲν ἀνελεῖν τῶ λαβόντι δέδωκεν. Plures locos in hanc rem congescit PETITVS *ad legg. Attic.* L. VI. T. 4. leg. 1. 2. et MEVRSIVS *in Them. Att.* I. 4. 5. Facile videmus, legum latorem sibi ipsi non constare, sed actionem per se illicitam et noxiam aliis permittere, aliis interdicare. Multo rectius Moses adulterium omnino vitandum ac sine exceptione puniendum esse iubet Exod. XX. 13. Si quis adulterium cum libera commiserat, capite plectebatur Lev. XX. 10. si vero cum serua, sacrificium erat offerendum. Lev. XVIII. 20-22. Quod ad eas Mosis leges attinet, quibus concubinatum, polygamiam et matrimonium leuitatus permittit, ideo non reprehendendus videtur legum conditor sapientissimus. In ferendis enim legibus tempori est inseruiendum et iustitia

m) v. MEVRSII *Solon*, c. 16.

iustitia actionum humanarum semper ex rebus circumstantibus est diiudicanda, v. g. praeconceptis opinionibus alicuius gentis, quas sibi eripi non patitur, proclivitate quadam ad vitia nonnulla; idque in primis de hisce legibus valet. Concubinatus, qui teste NIEBVHRO *Arab. Reisebeschreib.* p. 74. adhuc in Arabia obtinet, propter coeli tractum calidissimum concedendus fuit, ne vitia contra naturam exercerentur. Polygamia vero iam ante Mosen usitata, propter *σκληροκαρδιαν* Israelitarum abrogari non potuit, quod Ill. MICHAELIS *Mos. Recht.* P. II. §. 96. luculenter demonstravit. Leviratus etiam ante Mosis tempora iam in usu fuit, et propterea retineri debuit, quod *ἀπειρία* opprobrio erat, ut exemplum Sarae et Rahelis docet. Laudandus igitur est Moses, quod remota nimia severitate civium suorum respexit ingenium. Caeterum quantopere Lycurgum et Solonem in eo quoque superaverit Moses, quod a matrimonio cum fororibus plane abstinere se iusserit suos, bene monet PHILO *de decalogo*, p. 779. Insignis etiam praestantia legum Mosis, quae ad vitam civium domesticam pertinent, in eo cernitur, quod erga liberos et servos multo mitiores et acquiores, ideoque debili naturae humanae magis accommodatae sunt. Legum sancitor, qui nimis severam inducere vult disciplinam, nihil efficit, dum nimium efficere studet. Eius autem rei tantam, quantam Moses habuisse curam Lycurgus et Solon non videntur, quorum leges tam severae sunt, ut nonnullae crudeles dici possint. Huc pertinet lex Lycurgi, qua caedem infantum non monstroforum tantum, sed etiam debilium iussit. v. PLYTARCH. *Lycurg.* c. 16. *ἀγενῆς καὶ ἄμορφον (παιδάριον) ἀπέπεμπον εἰς τὰς λεγόμενας ἀποδείτας, βασιλευσὶν τέπον.* Nonnulli quidem laudatores Lycurgi ut Iac. WEGELIN *polit. u. moral. Betracht. über die Spartan. Gesetzgeb. des Lycurgus*, p. 58. hoc ipsum conferunt ad probandam eius sapientiam. Putant enim, hoc ab ipso propterea mandatum esse, ne debilitas et mores effeminati civitatem corrumperent.

At vero, nonne facinus homine profus indignum est, si ciues, qui vix in societatem humanam ingressi sunt, iterum ex ea discedere coguntur, quid? sine legitima causa extrudantur? Ut enim nihil dicam de eo, mollitiem corporis et animi non necessario inde euenire debuisse, hoc certe monendum esse videtur, vix potuisse oriri maiora mala, si debilitas ciuium quorundam potita esset, quam si liberi, simulatque lucem conspexissent, morti traderentur. Imo vero contemplatio miseriae aliorum homines duros mitiores reddere, eos ad misericordiam commouere ac sapientiores facere potuisset, ὅτι πολλάκις τὰ παθήματα τῆς ἀνθρώπου μαθήματα γίνονται.*) Et quis nescit, haud raro infantes eos, qui vix aliquot horas viderentur trahere posse, postea ita confirmatos esse, vt robusti fierent ac fortes? Igitur ne satis prudenter quidem haec instituit Lycurgus, sed multis praeclaris ciuibus patriam ipse priuauit. Praeterea quoque tota liberum educatio ex legibus Lycurgi fuit nimis rigida, interdum sanitati noxia et vel vitae periculosa. Neque vero plane reprobamus institutum Lycurgi, quo voluit, vt Lacedaemoniorum iuuenes paullo asperius educarentur et mature laboribus assuescerent. Quis v. g. reprehendet hoc, exercendos esse infantes, vt in solitudine ac tenebris imperterriti sint^o) vt modeste incedant^p) et quae sunt alia eiusmodi instituta saluberrima. Attamen in seueritate etiam est modus tenendus, ne in crudelitatem degeneret. Nota est διαμασίγνωσις Lacedaemoniorum, qua pueri quotannis ad aram Dianae Orthiae

*) AEsop. fab. 34. et f. 39. monet: ὅτι ἄλλων κοπιόντων ἄλλοι κερδαίνουσιν.

o) v. PLUTARCH. Lycurg. c. 16. ἀθροισθὲ σκοπέα καὶ πρὸς ἐρημίαν ἀφοβα.

p) XENOPHON de republ. Laced. ait: Λυκῦργος ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐπέταξεν ἐν τοῖς μὲν τῆ ἱματίου τὰ χεῖρε ἔχειν — περιβλέπειν δὲ μηδαμῶι, ἀλλ' αὐτὰ τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ὄραν.

Orthiae flagellis caedebantur. Hi cruciatus tanta cum patientia perferendi fuerunt, vt ne ingemiscere quidem puero liceret. Parentes et propinqui adstantes ad tolerandas plagas eum adhortati sunt. Vix credi posset haec infania, nisi testes adessent locupletissimi, quos CRAGIVS laudat *de republ. Laced.* L. III. Tab. 9. infit. 8. Sed habuit ea res hanc vim, vt patientes laborum fierent quidem Spartani, sed simul etiam exuerent omnem humanitatem et aduersus omnes crudelissime se gererent. Cum disciplina liberorum apud Spartanos tam seuera fuerit: non est quod miremur, seruos etiam crudeliter esse tractatos. In pronerbum abiit formula: grauiore seruitute premere quam Helotas. v. ISOCRATES *Panathenaeic.* p. 494. Quoniam numerus seruorum apud Lacedaemonios superauit numerum liberorum hominum, legem tulisse dicitur Lycurgus, vt multitudo seruorum exundans per insidias amoueretur, qui dolus vocatus est *νευπηρία*, teste PLVTARCHO *in Lycurg.* c. 28. Quae quanta crudelitas, homines infantes trucidare! Neque etiam silentio praetermittere possum, Spartanorum legum latorem praecipisse, vt serui quotannis ebrii redderentur, quo magis patrii iuuenes ebrietatis vitium detestarentur. v. PLVTARCH. l. c. Egregia profecto caussa, vt pauci nobiles discant, quam detestabilis sit ebrietas, multo maior seruorum numerus ad idem vitium exercendum impellitur! Num quaeso mala sunt facienda, vt inde eueniant bona? Solonis quoque legibus iusto durior inducta est educatio liberum et tractatio seruorum. Permisit enim hic vir, vt parentes liberos suos vel indamnatos occidere possent. Lex sane crudelissima atque iniuississima. Hoc est, quod SEXTVS EMPIRICVS praecipue vrget *Pyrrh. Hypolyt.* III. 24. cuius verba MEVSIVS *Them. Att.* l. 2. assert, qui plures etiam locos veterum laudat ad hanc rem probandam. Fieri enim potest, vt parentes ira commoti liberos suos ob leue vitium quoddam contra se commissum, ad mortem vsque caedant. Quid autem fiet, si hoc impune

impune ac sine magistratus cognitione facere possunt? Multi sane patria potestate abufuri ciuibus priuabunt rempublicam, iure sibi competere hanc rati auctoritatem. Seruitus Atheniensium licet non tam seuera fuerit, quam Lacedaemoniorum, ab omni tamen iniquitate non videtur immunis fuisse. Ut enim taceam, Solonem nihil praescripsisse de lenitate erga seruos obseruanda: hoc tamen aequitati repugnare videtur, quod non licuit eos ciuitate donare, neque vinum iis bibendum dare, nisi primo die Anthestiorum, qui *Ilθρυζ* dicebatur. Iniustum est, id, quod natura omnibus concessit, nonnullis denegare. Neque etiam permissum fuit seruis Atheniensium artem medicam discere, de quibus legibus omnibus v. MEVRSII *Them. Att. II. II.* Quae autem XENOPHON *de republ. Athen. c. I. §. 10. 11.* de beata seruorum Atheniensium sorte narrat, ea videntur non a Solonis legibus deriuanda, sed serioris originis esse. Plane aliter Moses et liberos et seruos tractari iubet. Parentibus quidem concessit potestatem quandam in liberos suos, verum ius vitae et necis iis non tribuit. Pater castigare potuit liberos inobedientes Deut. XXI. 18. si vero pertinaces essent, in ius rapiebantur v. 19. Qui grauius delictum in parentes commiserat, morte puniebatur. Exod. XXI. 15. 17. Neque vero pater ipse trucidare poterat filium, vt apud Athenienses ex legibus Solonis. Noluic etiam Israelitarum legum lator, vt parentes liberis id detraherent, quod ipsis competeret, ideoque Deut. XXI. 15. 17. fanciuit, ne quis iura primogeniti in alium transferret. Sicut autem amorem erga liberos Moses inculcat, ita etiam seruos leniter tractandos Lev. XXV. 43. et septimo seruitutis anno in libertatem vindicandos esse iubet Deut. XV. 12. Vel munera manumillis dabantur v. 13. 14. et quae seruus attulerat ad dominum, ei reddebantur, cum in libertatem vindicaretur. Exod. XXI. 1-3. Qui seruum suum ad mortem vsque caedebat, puniebatur v. 20. qui eum corporis membro mutilarat, libertate eum donare debebat

v. 26. 27. Quoniam consuetudo fuit inducta, quae non facile posset abrogari, vt iuuenes Israelitae praeter legitimas vxores etiam seruas concubinas haberent; Moses praecepit parentibus, vt eas seruas, quas filiis suis ad concubitum darent, tanquam filias tractarent, filiis autem, qui eas vxorum loco haberent, vt nihil iis detraherent, neque victum, neque cultum, neque officia coniugii. Sin minus, in libertatem vindicarent. Exod. XXI. 9-11. Cum fieri posset, vt serua domino non placeret, constitutum erat, vt, quantum dominus posset, ad liberationem seruae conferret, ne semper in coelibatu viuere cogeretur. Interdictum autem est, ne inter gentes exteras venderetur. Tantum differbat Hebraeorum seruitus a seruitute Graecorum, apud quos serui non vt homines, sed vt pecora tractabantur. Moses non induxit seruitutem in ciuitate sua, sed vt malum necessarium eam retinuit. Abrahami enim temporibus iam fuit in vsu, et Israelitae aegre deseruissent hunc morem a maioribus acceptum. Cum igitur immedicabile vulnus ense recidendum non esset, ne pars sincera traheretur, visum est Mose seruitutem limitibus circumscribere, vt omnis crudelitas tolleretur et solum fere nomen seruitutis maneret. Legibus, quae ad vitam ciuium domesticam pertinent, etiam haec sunt annumerandae, quae praescribunt, quomodo animalia sint tractanda. Notatu digna est lenitas et mansuetudo, quam Moses erga animalia obseruandam esse praecepit. Bouitrituranti negari non potuit frumentum, quod triturbat. Deut. XXV. 4. animali sub onere gementi succurrendum fuit. Exod. XXIII. 5. pulli vna cum matre non fuerunt ex nido rapiendi. Deut. XXII. 6. Quam postremam MICHAELIS peculiari dissertatione ex historia naturali illustrauit. Videntur quidem haec omnia tanti non esse momenti, vt legum lator ea curare debeat: sed si rem accuratius perpendimus, facile apparet, lenitatem erga animalia plurimum adiuuare posse beneuolentiam erga homines obseruandam. Etenim qui crudelis est

D

erga

erga animalia, facile quoque erga homines fieri potest. An recte annotauerit Ill. MICHAELIS *Mof. Rech.* P. III. §. 164. vitae quaedam genera prae caeteris crudelitatem gignere, quemadmodum rem se habere putat cum lanionibus, qui multum sanguinis profundunt, ideoque sanguine humano non admodum commouentur, aliorum iudicio relictum esto. Hoc saltem meretur attentionem, quod idem refert, ob eandem causam laniones in Anglia non posse inter duodecim iudices recipi, qui de rebus capitalibus iudicant. Iam inter tres leges antiquissimas a Triptolemo Eleusine asseruatas haec quoque fuit, ne animalia laedantur, v. MEYERII *Them. Att.* I. I. Cum vero neque Lycurgus neque Solon eius rationem habuerint, quam Moses pluribus locis inculcat, patet, etiam propter hanc causam leges Mosis de vita ciuium priuata praestantiores esse legibus nomothetarum illorum gentilium.

Praestantia legum Mosis ex iis legibus, quae docent, quomodo ciues reliqui, peregrini et hostes sint tractandi.

Idem etiam valet de iis legibus, quae praescribunt, quomodo tractandi sint ciues reliqui, peregrini et hostes. In iis Lycurgi et Solonis praeceptis, quae officia erga ciues docent, multa vel omissa vel perperam constituta sunt, quae leges Mosis plenius et rectius praecipunt. Sed liber ingentis molis esset conscribendus, si omnia vitia perstringere vellemus, quae in illis nomothesis reprehendenda sint. Itaque breuiter tantum nonnulla indicabo. Nihil in vniuersum de amore erga alios, nec in specie de beneficentia erga egenos habent Lycurgus et Solon. Moses vero non solum beneficentiam erga pauperes commendat Deut. XV. 7-11. verum etiam quemque ut nos ipsos amare iubet. Lev. XVIII. 18. Ex legibus Lycurgi et Solonis dolus malus et parium studium erga ciues fuerunt licita. Nihil profecto iniustius cogitari

po-

potest lege Lycurgi ea, qua furtum permittit, quamque CRAGIVS *de republ. Lacedaemonior.* L. III. Tab. 3. Instit. 12. inter absurdissimas refert. Omnis profecto securitas et amicitia tollitur, si impune alter alteri res suas eripere potest. Hoc autem Lycurgum concessisse, testis est Plutarchus in eius vita c. 17. et GELLIVS N. A. XI. 18. In leges quidem Solonis non cadit opprobrium, eas dolum malum praecipere, verum alia est lex, quae partium studium commendat, aequae iniusta, ac lex Lycurgi de furto. Ex Solonis enim lege infamis fuit is, qui in seditione neutram partem sequi vellet. Hanc legem ipse Plutarchus *ἡ νόμον παράδοξον καὶ παραλογώτατον* vocat, licet consilium legumlatoris fuerit hoc, ne civium animi essent indifferentes et sensus expertes in rebus, quae salutem reipublicae spectarent. Hoc enim non est optimum pacis restituendae subsidium, imo dissidia mutuis rixis et contentionibus magis magisque crescunt, et in detrimentum reipublicae aluntur. Alia omnia instituit Moses, qui sine vlla restrictione furtum vetat Exod. XX. 13. quare non opus fuit, ut de astuta ablatione pecuniariam promulgaret legem. Nam per se patet, si furtum quoduis illicitum est, astutam quoque ereptionem non licere. Ad furtum referenda est fraus in vendendo, et haec pariter a Mose vetita est Lev. XVIII. 35-37. Attamen si quis furtum commiserat, nec haberet, vnde quadruplum vel quintuplum, prout furtum erat, restituere posset, tanquam servus vendebatur Exod. XXI. 37. — XXII. 3. Et sane in ciuitate, ubi seruitus est in vsu, haec poena vitio commisso maxime conuenit; plerumque enim ignavia est causa furti. Fur labo-

D 2

rum

- 2) In Solone, c. 20. τῶν δ' ἄλλων αὐτῷ νόμων ἴδιος μὲν μάλιστα καὶ παράδοξος ὁ κελεύων εἶναι τὸν ἐν σάσει μηδετέρας μερίδος γενόμενον. et de sera numinis vindicta: παραλογώτατον δὲ τὸ τῷ Σόλωνος, αἰτιμον εἶναι τὸν ἐν σάσει πόλεως μηδετέρας μερίδος προσθήμενον.

rum impatiens putat, se facili negotio sibi victum comparare posse alios spoliando, quod impeditur, si vires eius operi cuidam perficiendo destinantur, quo multum ad communem potest conferre utilitatem. Alii vero, istorum hominum exemplo deterriti, legitimo modo sibi ea, quae ad victum et cultum requiruntur, comparare studebunt. Fur quidem nocturnus deprehensus ex eadem lege occidi poterat; sed hoc propterea non est crudele, quia timendum est, furem nocturnum comprehensum non procul a trucidandi consilio abesse. Quis tandem vitam suam arbitrio hominis nequissimi relinquere teneatur? Moderamen inculpatæ tutelæ, quod iuris naturæ doctores fati stabiliverunt, tolleret, qui Mosen propterea crudelitatis accusare vellet. In uniuersum hoc de poenis a Mose constitutis monendum est, eas esse multo mitiores criminibusque admissis magis conuenientes, quam poenas a Lycurgo et Solone propositas. Hi legum sanctores saepissime mortem transgressoribus legum denunciarunt, vel infamiam, qua nullo dignarentur honore, sed omnium exponerentur ludibrio. Moses contra, qui ciuium vitæ et honori magis pepercit, saepius multis Deut. XXII. 19. 29. Exod. XXI. 22. sacrificiis offerendis Lev. V. 4-16. aliisque poenis inobedientes coerceri voluit. Sed redeundum est, vnde digressi sumus. A partium studio, cui Solonis leges fauent, Moses tantopere fuit remotus, vt illud ex Israelitarum terris penitus proscriptis videatur. Sanciuit enim, ne iudices a partibus litigantibus munera acciperent, neque lucri studio alios opprimerent, neque nimia erga egenos misericordia tacti, iniustitiam laederent. Exod. XXIII. 6-8. Lev. XVIII. 5. Deut. XVI. 19. XXVII. 25. Sic falsam quoque accusationem vitam, falsumque testimonium quoduis illicitum fuisse scimus. Exod. XX. 14. Pluribus, si opus esset, probare possemus exemplis, Mosen optime ciuium suorum consuluisse felicitati et tranquillitati. Voluit enim, vt omnis iniustitia, calumnia, iracundia, petulantia

petulantia omneque odium e ciuitate pelleretur. Lev. XVIII. 11. 18. Idem erga peregrinos fuit multo liberalior, quam Lycurgus, qui peregrinis interdixit, ne Sparta commorarentur. Ita enim PLVTARCH. in eius vita c. 27. scribit: τὰς ἀπειρομένους ἐν' ἑδῶν χησίσμῳ ἀνήλασεν. v. CRAGIUS de rep. Lac. L. III. Tab. 3. Inf. 3. THYCYDIDES hanc putat fuisse causam, ne discerent artes Spartanorum, et PLVTARCH. ne prauos inducerent mores. Vtrumque vero non sufficit, ad excusandam hanc ξενολοσίαν, sed aluit potius barbariem illam inculctam, et mores illos inhumanos, de quibus supra diximus, et qui a vera virtutis natura penitus abhorrent. Quanto humanius contra Moses peregrinos tractari iubet? Lev. XVIII. 33. sq. Si quis eorum facinus aliquod patrauerat, non grauius puniebatur, quam Israelita, Lev. XXIII. 16. Quid? quod vel aduenis pauperibus prospexit Moses, cum Lev. XVIII. 10. constitueret, non omnes fructus agrorum esse colligendos, sed relinquendum aliquid pauperibus et peregrinis. Saepissime monet, parcere debere peregrinis ciues suos, quod et ipsi peregrinorum sortem experti sint in Aegypto Exod. XXIII. 9. Quemadmodum hanc lenitatem ex legibus Mosis praescriptam laudamus, ita mansuetudinem erga hostes ex iisdem praeceptam Deut. XXIII. 9. iure miramur. Priusquam oppugnaretur vrbs quaedam, pax illi fuit offerenda Deut. XX. 10. si recusaret, incolis eius fuit parcendum, nec licuit infantes et mulieres inermes occidere v. 13. 14. Seuerior quidem disciplina belli aduersus Amalekitas Deut. XXV. 19. Cananitas et alias quasdam gentes c. XX. 16. 17. fuit obseruanda, ita vt nonnullis crudelis videri possit: verum tunc opus fuit hac seueritate, ne Israelitae ab his populis ad idololatriam seducerentur Deut. XX. 18. Praeterea tam feroces fuerunt istae gentes, vt pax cum iis coli non posset. Ipsae enim aggressae erant Israelitas Deut. XXV. 17. 18. et timendum erat his, ne tandem ab illis sub iugum mitterentur.

D 3

Leges,

Leges, quae praescribunt ludos, oblectamenta et sollemnia publica.

Praestantia institutorum Mosaicorum etiam in iis legibus conspicua est, quae *oblectamenta et sollemnia publica* praescribunt. Lycurgus quidem et Solon peccasse videntur in eo, quod intactam reliquerunt superstitionem vulgarem, de religionis publicae emendatione parum solliciti. Atqui non paucas continebat ea religio caerimonias, instituta non pauca vana, morumque sanctitati noxia, quae abroganda penitus fuissent, si legibus suis civitatis saluti et verae virtutis dignitati consulere voluissent isti legum latores. Lycurgus addidit adeo sollemnia publica, morum castitati pudorique plane contraria. Quis enim nescit τὰς πομπὰς τῶν παρθένων, καὶ ἀποδύσεις, καὶ τὰς ἀγῶνας ἐν ὄψει τῶν νέων et omnes illas γυμνοπαγιδίς, quas ad confirmanda corpora virginum instituit Lycurgus, quae vero non poterant non esse pravae libidinis illecebrae perniciosissimae? Defendit quidem Lycurgi consilium PLUTARCH. *Lycurg.* c. 14. negatque, turpem fuisse illam γυμνωσιν τῶν παρθένων spectantibus adolescentibus, quod cum ea coniuncta fuerit pudicitia, libido autem abfuerit. Sed aegre hoc persuadet iis, qui humanae naturae imbecillitatem norunt, praesertim cum paucis interiectis c. 15. fateatur ipse, confluisse iuvenes ad illud spectaculum ἀγομένους ἐρωτικαῖς ἀνάγκαις. Plane aliud et longe praestantius fuit Mosis in instituendis diebus festis consilium. Ac primo quidem dies illi sollemnes in memoriam reuocabant populo cum ea, quae de Deo, rerum omnium opifice, conservatore et rectore, didicerat; cum beneficia longe maxima, maioribus ab illo summo rerum arbitro tributa. Hoc autem ad instituendos, emendandos et virtutis amore imbuendos hominum animos vim habere debuisse longe maxime, quis non videt? Deinde vehementer aiebant haec sollemnia

amorem

amoreni patriae, et ciues omnes arctissimo vinculo copulabant. Cum enim ciues adulti omnes lege tenerentur confluere quotannis ad locum sacrum, ibique vti communibus caerimoniis, et recolere memoriam eorum, quae maioribus conditoribusque populi beneficio diuino contigissent: ipsa illa tam sollempnis ac religiosa cogitatio stirpis ac generis, a quo omnes profecti erant, incendere poterat et augere amorem mutuum, eosque arctius deuincire. Accedit sapientissimum legislatoris consilium, quo per hanc occasione instituenta erant conuiuia, et indulgendum hilaritati. Constat enim, quantopere ducatur animus humanus rebus iis, quae delectationem pollicentur, et quam auide expectet dies eos, qui hilariter et cum gaudio transigendi sunt. Erant autem illa conuiuia ita comparata, vt homines varii generis, dignitate, opibus, institutis vitae longe diuersissimos miscerent et coniungerent. Vocandi enim et excipiendi a ditioribus, qui ex lege epulas parare debebant, erant pauperes, Leuitae, alique, quos inopia et res angusta impediuisset, quominus in societatem publici gaudii peruenirent. Ne serui quidem et peregrini arceudi erant Deut. XVI. II. omninoque in praescribendis his sollempnibus manifeste Mose propositum erat hoc, vt populum formaret mansuetum, humanum, pronum illum quidem ad hilaritatem, sed alienum a moribus lasciuis et corruptis, qui cum ipsis gaudiis coniungeret religionem, sensusque pios. Tempus et operam perderemus, si pluribus vellemus ostendere, quantopere vel in hac vna re legum latores ii, quos cum Mose instituiimus comparare, ab hoc superentur.

Praestantia legum Mosis ex iis legibus, quae ad religionem pertinent.

Denique in primis commemorandae sunt *leges, quae ad religionem pertinent.* Nihil prorsus de cultu diuino Solon constituit, vt testatur

testatur MAXIMVS TYRIVS *differt.* XXXVIII. p. 409. ed. Dauif. et Lycurgus exiguis sumtibus diis sacrificia esse offerenda praecepit. PLUTARCH. *Lyc.* c. 19. Sed praeterea nihil in specie definiuit, quomodo dii sint colendi; stabiliiuit potius superstitionem vulgarem eo, quod omnia retulit ad auctoritatem Apollinis Delphici. Quanto praestantiores hac in re sunt leges Mosis, quae non nisi vnum verum Deum coli iubent, ac talem praescribunt cultum, qui ad conformandum animum omnisque iusti ac boni sensum acuendum plurimum confert! Sicut cultus multorum Deorum falsas notiones numinis supremi producit, animos hominum distrahit, ideoque maxime molestus est: ita doctrina de vno vero Deo notioni naturae perfectissimae melius conuenit, animumque nostrum tranquillum reddit. Si scimus, vnum esse Deum, supremum dominum rerum omnium, qui cuncta gubernet, non timebimus alios, nobis potentiores, siue corpora sint, siue mentes. Ratio, qua Deus ex legibus Mosis colendus erat, magnam vim habuit ad animos Israelitarum formandos. Neque enim solum victimae offerebantur, sed etiam casta mente Deum vereri debuerunt, sicut ipse casta mens est. Prima legum Mosaicarum internum Dei cultum complectitur, vt vnus colatur Deus animo sincero. Exod. XX. 3. Secundo decalogi praecepto Moses religionem externam praecipit his verbis: לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן v. 7. Quid enim hoc aliud denotat, nisi: caue religionem violes! Qui Deo malediceret, et religionem profanaret, morte puniendus erat. Quae poena nonnullis quidem paullo durior videri poterat; verum egregie hoc discussit MICHAELIS *Mof. Recht.* P. V. §. 245. Tertio denique publicum Dei cultum constituit, dum certum quendam cuiusque hebdomadis diem consecrat: וַיִּבְרַח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיךָ לְקַדְּשׁוֹ v. 8. Leges Mosis fere semper Deum praesentem proponunt, nec modo deterrent a malis actionibus, vt leges Lycurgi et Solonis, sed recte agendum esse statuunt amore

et

et reuerentia erga Deum. Actiones humanae maioris sunt pretii, si sponte et propter virtutem ipsam perficiuntur, quam si proficiuntur a metu poenae. Oderunt peccare mali formidine poenae, oderunt peccare boni virtutis amore. Nonne prima haec est inter leges a Mose latus: Deum dominum tuum amato? Exod. XX. 3. caue delinquas, ne ipsi displiceas! Lev. XVIII. 2. honora patrem et matrem, nam ego sum Deus tuus. v. 3. caue neminem laedas, neque odio habeas quemquam, ne Deum prouoces ad te puniendum v. 18. Huc quoque pertinet nonum et decimum decalogi praeceptum, quo malam quamque animi concupiscentiam coercuit Moses ac repressit. Hoc enim praecepto: ne concupisceas! suos admonuit, Deum non modo actionibus, sed animis etiam adesse et imperare. Quae omnia qui rite secum perpenderit, dubitare non poterit, quin Israelitarum legislator Moses Lycurgo et Soloni palmam praeeriperit, quippe qui non modo consilium secutus sit optimum, sed cuius leges etiam perspicuitate, aequitate aliisque dotibus caeteris excellent, ita ut iure cum HERDERO *) affirmauerim, Mosē quodammodo rationi humanae facem quasi praetulisse ferendis legibus, eundemque fundamenta *uomodesius* rationi nixae iecisse, quibus illustrissimi post eum populi leges superstruxerunt et in posterum superstructuri sunt praestantissimas.

Operae pretium esset, ut haec omnia copiosius exponerentur, quam pro instituti ratione a me fieri potuit, atque in primis ostenderetur, Mosē fere semper incitamenta virtutis ex amore erga Deum defumere. Nec forte deorunt, qui meum esse putent, ut obiectiones eorum refutem, qui contendunt, mores antiquissimorum Israelitarum fuisse incultos, barbaros et detestandos, ut ex historia Iudicum aliisque historiae Iudaicae monumentis pateat. Sed ne lectorum patientiam defatigemus, nil

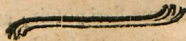
nil

*) Briefe das Studium der Theol. betreff. P. I. p. 52.

nisi hoc addere liceat, verum quidem esse, narrationes quasdam in libris sacris occurrere, quae dedecori sint Israelitis, vt fratricidium Abimelechi Iud. VIII. atque incontinentiam incolarum Gibeae, qui concubinam Leuitae cuiusdam tam male tractauerant, vt moreretur c. XVIII. Sed licet cum NIEMEYERO *) contendere nolim, historiam libri Iudicum ostendere, loco religionis Mosaicae gentilem tunc fuisse inductam: hoc tamen patet, vniuersum fere populum detestatum esse illud facinus, idque fuisse Beniaminiticae tribui adeo funestum, vt paene ad interuersionem caederetur. Ceterum in hac et in aliis narrationibus, ad corruptos populi mores pertinentibus, minime negligendum illud est, Israelitas fere nunquam secutos esse omni ex parte leges Mosaicarum, ac perpetuo conueniunt prophetas omnium temporum, populum leges contemnere. Ies. XXXVIII. 4. Ier. XIII. 24. sq. Ezech. VII. 8. Hof. III. 1. 2. Mich. VII. 2. Mal. III. 7. Quare non tam hoc spectandum est, quid effecerint leges Mosaicarum, quam quid efficere potuissent, si diligenter fuissent obseruatae.

*) Charakteristik der Bibel, III. Band XIII. Th. p. 465.

AVCTO.

AVCTORI CLARISSIMO

S. P. D.

P R A E S E S.

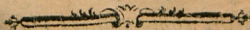
Eum Tv, incensus aemulatione laudis eius, quam multum iam e societate illa mea, cui Tv per aliquot annos adscriptus fuisti, elaborandis ac publice defendendis libellis varii argumenti sibi compararunt, ostendisses mihi nuper, velle Te, quod scribendi ac prodeundi ordo Te tetigerit, instituire Mosis cum Lycurgo et Solone comparationem, et demonstrare, quantopere leges Mosaicae, quibus emendatio animi ac vitae proposita sit, superent sanctitate et sapientia istorum duumvirorum decreta: equidem facile perspiciebam, Te delegisse eum locum, cuius gravitatem obertatemque vix capere possint academicae commentationis angustiae; notebam tamen penitus dissuadere Tibi illud consilium, idque duabus de causis. Primo enim ipsa utilitate commendari videbatur illa quaestio, praesertim hoc tempore, quo libri veteris testamenti iacent

E 2

fere,

fere, et vehementer contemni solent vel ab iis, qui scripturae auctoritatem tueri ac defendere deberent acerrime. Deinde animaduvertebam, posse TE sic facile docere, quam diligenter et recte litteras eas, quae nomen ab humanitate acceperunt, atque omnino accuratam linguarum veterisque historiae scientiam coniunxeris omni tempore cum Theologia, et librorum sacrorum interpretatione. Ac demonstraſti etiam libello, quem TIBI reddo, quem TV elaboraſti ſolus, et in quo nihil eſt, quod non poſſit TVVM dici, ſatis, ut puto, luculenter, nonnihil profuiſſe TIBI exercitationes eas, quas inſtituere ſolemus priuatim, TEque ingreſſum eſſe longam quidem illam difficilemque, ſed ſolam et rectam viam ad eruditionem veram, et patriae aliquando fruſtuofam. Hac TV via etiam in poſterum ſtrenue perge, VIR CLARISSIME, praefertim cum in ea habeas ſemper, habeasque ducem, ſtudiorumque TVORVM reſtorem atque teſtem PARENTEM TVVM VENERANDUM, quem honoris cauſa nomino; me vero, et ſocietatem eam, e qua nunc prodis, et cuius TV adhuc fuiſti magnum ornamentum, etiam in poſterum, ut facis, ama. Scr. Vitebergae d. XVI. Sept. c1010cclxxxviii.

Wittenberg, Diss., 1786-88

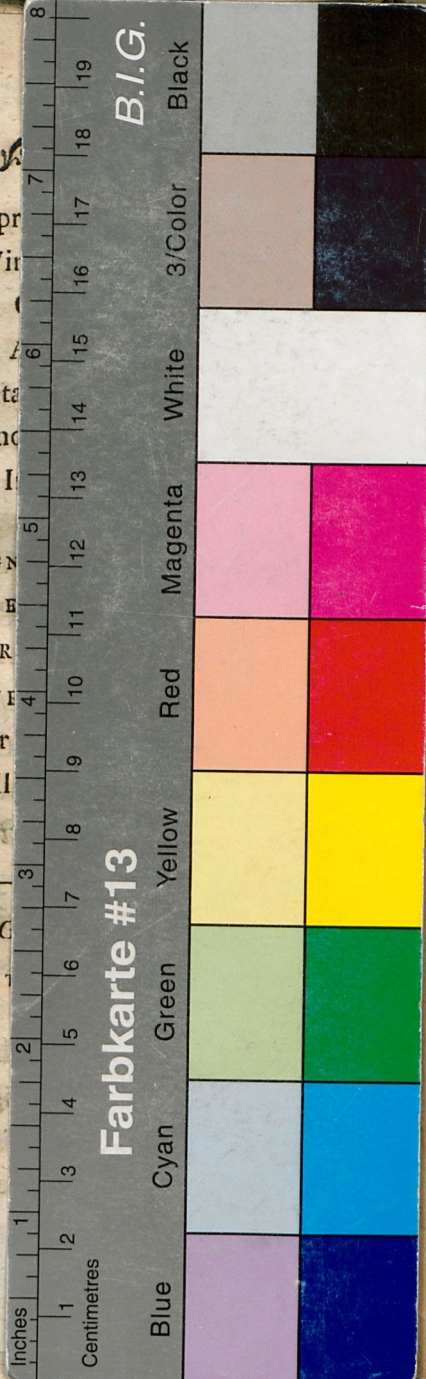
ULB Halle

004 335 899

3

f
sl.

Farbkarte #13

B.I.G.

21

LEGES MOSIS MORALES PRAESTANTIORES ESSE LEGIBVS LYCVRGI ET SOLONIS.

1788
178
4

DISPVTTATIO HISTORICO THEOLOGICA

QVAM
PRAESIDE

FRANCISCO VOLKMAR
REINHARD

THEOLOGIAE DOCTORE EIVSDEMQUE PROF. PVBL.
ORD. AEDI ARCIS ET ACADEMIAE PRAEPOSITO CONSIST.
ELECT. ASSESS. ET PHILOS. PROF. EXTRAORD.

AD DIEM XXIII. SEPT. A. R. S. MDCCCLXXXVIII.

EX NUMERO EORVM

QVI PRIVATIM SCRIBENDO AC DISSERENDO SE
EXERCENT

H. L. Q. C. G.

PVBLICE DEFENDET

AVCTOR

IOANNES GOTTLLOB ERDMANN

AA. M. ET REV. MIN. CAND.

WITTENBERGAE,

EXCVDIT ADAMVS CHRISTIANVS CHARISIVS.

